

Uživanje heroína kot ritual: Avtoetnografski esej o kranjski heroinski sceni

Mark Renton

Povzetek

Rituali, kot sta jih opisala npr. Victor Turner in Arnold Van Gennep, so nepogrešljiv del »kulture džanka«, kot jo je opisal avtor, katerega ime je iz razumljivih razlogov psevdonim. Zaradi avtoetnografske izkušnje nekdanjega uživalca heroína gre za izjemno dragocen prispevek vpogleda v skupnost (Turnerjeva komunitas), katere kulturo opisuje s pomočjo heterogenega zbira modelov oziroma shem, kot jih je opredelil Brad Shore, predvsem pa se etnografije uživanja heroína loteva na enak način, kot se antropologija loteva katerega koli kulturnega fenomena.

Summary

Rituals, as described by i.e. Victor Turner and Arnold Van Gennep, are indispensable part of »junk culture«, as described by the author using a pseudonym due to understandable reasons. From the perspective of a former heroin user, the following article is an extremely valuable contribution towards the understanding of Turner's communitas that describes culture with heterogeneous collection of models or schemas, defined by Brad Shore. In particular, the article deals with the ethnography of heroin consumption the same was as anthropology deals with any other cultural phenomenon.

I.

Klasične antropološke raziskave navadno niso vključevale avtobiografskih elementov. Ko so v 60-ih letih npr. izšli dnevnik Bronislava Mallinowskega, je to v akademski skupnosti antropologov povzročilo precejšen škandal. V 80-ih letih pa je v antropologiji prišlo do postmodernega preobrata. Z zavestjo, da je vsaka izkušnja – tudi etnografska – konstruirana, so postala vprašanja o refleksiji in deležu avtobiografije pri etnografski raziskavi ključnega pomena. Nekateri so vnašanje avtobiografije v antropologijo razumeli kot neumestno oziroma narcistično prakso.¹ Pravzaprav je nevarnost izgubljanja »drugega« zaradi naglaševanja »sebe« zares prisotna, saj ekstremna refleksivnost postane v najslabšem primeru fetiš in v najboljšem primeru samostojna teoretska disciplina (prim. Barnard 2000: 165).

Vsaka močno avtobiografska ali na avtobiografiji sloneča raziskava izkazuje dve težavi. Prvič, zdi se uživaška in narcistična, saj govori o etnografu, in ne o kulturnih pojavih, ki so pravi predmet etnografije. Drugič, avtobiografija predstavlja značilno zahodnjaški žanr pisanja, v katerem v avtobiografijah opisujejo individualne dosežke, postavljene v linearni časovni okvir, ki vzpostavlja smiselno življenje (Davies 1999: 179). Z drugimi besedami, raziskava, sloneča na avtobiografiji, meša dve različni emski perspektivi, zlasti če je okvir raziskave značilno ne-zahodna družba.²

¹ Razvpita šala o postmodernem antropologu, ki gre takole: Kaj pravi postmoderni antropolog sogovorniku/informatorju? Odgovor: »Ali lahko govoriva malo o meni?«

² Emsko in etsko, izhajajoč iz fonetskega in fonemskega, označujeta dve različni ravni podatkov oziroma dva različna načina analiz. Emski model je model, s katerim si okolje razlaga določena kultura. Etski model je osnovan na kriterijih iz zunanjega sveta, in naj bi

Vendar pa obstajajo raziskave, ki delno ali v celoti slonijo na avtobiografiji, domet spoznanja pa zato ni nič manjši. Etnografija Grimshawove o življenju budističnih nun v samostanu je v veliki meri osnovana na avtobiografiji (Davies 1999: 180). Drug primer je raziskava Churchove o kanadskih socialnih službah in institucijah za mentalno zdravljenje. Etnografija je med svojo raziskavo tudi sama doživela psihotično epizodo, tako da je končno etnografijo napisala z vidika notranjca in zunanca (Davies 1999: 180-81). Najbolj zanimiv je primer antropologa Roberta Murphya, ki so ga l. 1972 v starosti 48 let diagnosticirali s tumorjem v hrbtenjači, kar je pomenilo progresivno paralizo. Murphy je svojo izkušnjo postopne paralizacije telesa strnil v etnografsko raziskavo: »Ta knjiga je bila spočeta zaradi ugotovitve, da je moja dolga bolezen hrbtenjače pravzaprav oblika razširjenega terenskega potovanja, kajti skozenj sem prišel v družbeni svet, nič manj tuj kot tisti amazonskih gozdov« (Murphy 1987: xi po Davies 1999: 185).

Zdi se, da so vsi trije omenjeni antropologi doživljali svojo raziskavo kot neko vrsto razširitve vednosti o sebi, kot osebni izziv ali nalogo. To pa odpira vrsto zanimivih vprašanj, odgovorov na katera pa ne morem nakazati, če se ne dotaknem lastnega terena in s tem vsaj nekoliko tudi lastne avtobiografije.

Rojen sem v Kranju. Ob koncu osnovne šole sem pričel v klapi prijateljev kaditi travo, ter bil v drugem letniku srednje šole sprejet in prepoznaven član kranjske scene. V pozni jeseni 1996 sem intravenozno zaužil heroin in do poletja 1997 živel življenje uživalca heroina – eksperimentatorja. Poleti 1997 sem doživel izkušnjo, ki je botrovala moji popolni opustitvi heroina in vseh nelegalnih drog za več let. Uspešno sem končal srednjo šolo, toda po petih letih abstinence sem pričel ponovno uživati heroin, se zasvojil tudi telesno in doživel ter preživel vso odisejado ulice, komun, psihiatričnih bolnic ter takih in drugačnih institucij vse do opustitve aktivnega uživanja heroina in ustalitve na metadonu. Nisem pa se odrekel razmišljanju o uživanju heroina.

Za milje svoje etnografske raziskave sem si torej izbral kranjsko sceno uživalcev mamil. Kot vir uporabljam pretežno avtobiografske izkušnje, ki so seveda etnografsko reflektirane, delno pa tudi pripovedi sogovornikov, ki sem jih zbral med krajšo raziskavo, ki sem jo opravo pri vajah iz predmeta kultura in način življenja Slovencev - Rituali. Pri tem se odpira več zanimivih dilem. Najprej se zastavlja vprašanje o načinu in predvsem smotru etnografije uživanja heroina. S tem povezana moja lastna dilema je, koliko sem lahko pri opisovanju scene »objektiven« oziroma koliko lahko izstopim iz svojega konstruiranega sebstva nekdanjega uživalca ter se na vso zadevo ozrem z etškega vidika? Naposled pa je tu vprašanje, ki je nujno povezano z vsako etnografijo, slonečo na avtobiografiji: kaj ta mini-raziskava sploh pomeni zame in čemu se je lotevam? Skozi opis in refleksijo heroinske scene kot specifičnega miljeja bom poskušal vsaj nakazati odgovore na ta vprašanja.

Pri pisanju tega eseja sem se močno naslanjal na delo Brada Shorea 'Kultura v umu: zaznava, kultura in problem pomena' (Shore 1996). Brad Shore zagovarja pogled na kulturo kot na zelo velik in heterogen zbir modelov oziroma shem (Shore 1996: 45). Ker so ti modeli za analizo bistvenega pomena, si jih na kratko oglejmo. Modele deli na osebne in konvencionalne oziroma kulturne (Shore 1996: 46-47). Shore se naslanja na kognitivno psihologijo in razume mentalne modele kot neke vrste vmesnik med posameznikom in fizičnim okoljem, kulturne modele pa razume kot neke vrste vmesnik med

bil univerzalen (prim Barnard 2002: 180-182). Z mešanjem različnih emskih perspektiv mislim to, da antropolog izhaja iz lastne izkušnje, in se nato opremljen z antropološkim znanjem povrne k refleksiji lastne izkušnje.

posameznikom, družbenim okoljem in fizičnim okoljem (Shore 1996: 49). V primeru kulturnih modelov razlikuje med abstraktnimi globalnimi modeli, ki jih imenuje temeljne sheme, in bolj specifičnimi in konkretnimi modeli. Shore piše o žanrih modelov. Modele najprej deli na lingvistične in ne-lingvistične. Lingvistične žanre nadalje razdeli na scenarije (standardizirani vzorci za organiziranje interakcij), propozicijske modele (npr. deset zapovedi ali ustava neke države), zvočne simbolne modele, leksikalne modele (npr. taksonomije), gramatične modele (abstraktni modeli časa, prostora, gibanja in vzročnosti, ki se odražajo v slovnični strukturi jezika), verbalne formule (npr. pregovori, reki, uspavanke...), pripovedi in trope (npr. prisposode). Ne-lingvistične modele deli na modele podob, vzorce dejanj (npr. stisk rok), olfaktorne modele in modele zvočnih podob (Shore 1996: 56-60). Glede na funkcijo Shore modele deli v tri kategorije: v orientacijske modele, ekspresivne oziroma konceptualne modele in modele nalog. Orientacijske modele nadalje deli na prostorske modele (t.j. kulturni modeli orientacije v prostoru), časovne modele (modeli, ki organizirajo kulturno specifične časovne okvire), modele družbene orientacije (modeli, ki orientirajo posameznike in skupine med seboj in proti družbenemu okolju) in diagnostične modele (konvencionalni načini »branja« pomembnih pojavov, npr. medicinski diagnostični modeli, sezname itd.). Ekspresivne/konceptualne modele deli na klasifikatorne modele (kot npr. taksonomije), primere (eksemplarje, neke vrste prototipe predmetov, oseb, dogodkov; tudi prototipne pripovedi, kot so npr. miti), modele iger, obredne in dramatične modele ter teorije. Modele nalog deli na scenarije (neke vrste predvideni modeli obnašanja v situacijah, ki pa se lahko odigrajo na več načinov), recepte (konvencionalni modeli nalog za opravljanje kompleksnejših rutin, kot je npr. ples), sezname, mnemonične modele (kulturno specifični načini pomnjenja) in modele prepričevanja (npr. beračenje, molitev, magija, itd.) (Shore 1996: 61-67). Več o modelih bo bralec izvedel ob etnografskih primerih, ki sledijo.

II.

Kot je pokazala raziskava Vita Flakerja, opravljena v letih 2000/2001, ki je od vseh v Sloveniji napisanih del o heroinu najbolj etnografsko, so uživalci heroina razmeroma heterogena skupina. Džank, t. j. vsakodnevno uživanje heroina zaradi fizične odvisnosti, ki ga (običajno, ne pa izključno) spremlja telesni, duševni, socialni in duhovni propad, je le vrh ledene gore (prim. Flaker idr. 2002 - I: 62-65). Flaker namesto termina »džanki« raje uporablja izraz uživalec, in v uvodu podrobno razčleni razne skupine ali stopnje, ki sestavljajo paleto uživalcev (Flaker 2000 - I: 19-49). Dejansko je tako, da so džankiji zaradi svoje izpostavljenosti najbolj vidna skupina, ki na nek način reprezentira uživanje heroina (Flaker idr. 2002 - I: 65). Po drugi strani je po drugi strani res: čeprav se je kulturni pomen uživanja heroina z leti sicer spreminjal, je džank bil in je kulturni sinonim za uživanje heroina. Tu pa stvari postanejo zanimive.

Kot je povedal moj sogovornik, ki živi po standardih večine urejeno življenje z ženo, dvema otrokoma, hišo in avtomobilom, se je uživanje opiatov v Sloveniji pojavilo v začetku sedemdesetih let. (Posamezniki so jih sicer uživali že prej, toda šlo je za posamezne boeme ali zaprte skupine boemov in pa za zdravnike, ki so imeli dostop do morfija in heroina – znan je npr. primer literata dr. Slavka Gruma. Tudi Flaker navaja v slovenski kulturi poznan in zasidran lik zdravnika-zasvojenca; 2002 - I: 32). Po uživanju opiatov je v 70-ih letih predvsem slovel Maribor in ne Ljubljana (Flaker 2002 - I: 79). Mariborska uživalska scena je bila zelo razvita in tudi kulturno zelo pestra (prim. Flaker 2002 - I: 44-45). Heroin se je v Sloveniji pojavil nekako ob

koncu 70-ih let, zlasti pa v 80-ih letih. V prvi polovici 90-ih let se je zgodil t. i. »heroinski bum« (prim. Flaker 2002 - I: 79, 80). Heroin je prodrl tudi v manjša mesta, z razširitvijo uživanja heroina na širše plasti prebivalstva pa se je spremenila tudi sama narava uživanja. Sam sem se s heroinom srečal v letih 1995/96 in sem imel torej priložnost opazovati tranzicijo iz starega načina uživanja v novega. Namen tega spisa je deloma tudi poskus prikaza transformacije iz »stare« v »novo« sceno.

Da bi to bolje razumeli, moram orisati razliko v pomenu uživanja heroina (oziroma »džanka«) pred desetimi in še bolj pred dvajsetimi leti in dandanes. Da ta razlika ni samo moj subjektiven pogled, potrjujejo tudi nekatere pripovedi uživalcev, zbrane v raziskavi Vita Flakerja (prim. Flaker 2002 - I: 87-89) in pa besede mojega sogovornika: »/.../ Iskreno povedano, kar razočaran sem nad sedanjim folkom.³ Nategnil te bo vsak, ki ima pet minut časa. Ni moralne dileme: nategnil te bo tudi, če bo potegnil pet evrov od tebe. Če jih bo, te bo nategnil brez pomislekov. /.../ Droga sama ni nič negativnega, ampak vse, kar se je spleto in napletlo okoli droge. Jaz ne sodim ljudi po drogi. Meni je vseeno, kaj kdo jemlje. Kot sem že rekel, droga kot taka ni zlo. Teh ljudi ne maram enostavno zato, ker jih poznam in vem, da so oportunisti. Samo gledajo, kaj ti bo iz žepa padlo, koliko te lahko naščica, koliko cigaret od tebe dobi, in to je zanje vse. /.../« Ključno je naslednje: stari uživalci so pomenili elito. Imeli so stil. Načeloma so bili starejši in bolj izobraženi. V to ni nujno všteta formalna izobrazba, pač pa predvsem neformalna izobrazba, kar je po besedah mojega sogovornika (ki je opij poizkusil v zgodnjih 70-ih in je bil del mariborske scene) pomenilo naslednje: »/.../Ko sem prišel v družbo svojih 'mentorjev' (t. j. starejših hipijev) so bili vsi maksimalno razgledani na področju literature. Zelo razgledani. Od Sartra do Aldouxa Huxleya – vprašaj me karkoli, vse vem. Prebral sem vse: Krasni novi svet, Vrata zaznavanja, Gnus. Sartrov Gnus mi je dal npr. zelo veliko mislit. Taki so bili npr. tudi Beckett, že omenjeni Huxley, lord Byron... Ti ljudje, t. j. starejši hipiji, so meni postregli s pravim znanjem, ki ga šola ni dala. Take knjige, taka filozofija, take pesmi so bile poleg težke muzike – jazza, rocka, itd. – moja prava vzgoja. In mentorji (t.j. starejši hipiji) so se res potrudili in mi dali najboljše možno vzgojo. Tega ne bom nikoli pozabil.«

Pomembno je bilo tako teoretično kot praktično vedenje o drogi. Morda najpomembnejše od vsega pa je bil pomemben poseben, kompleksen vzorec obnašanja oziroma vedenja, tako verbalnega kot neverbalnega. »Uživanje drog – »uživalska kariera« - je dejansko psihosocialen proces, saj se mora uživalec naučiti uživati droge, to pa lahko naredi le tako, da se vključi v skupino uživalcev in njeno kulturo /.../« (Becker po Flaker 2002 - I: 19). S Shorovega vidika bi torej rekli, da uživalec sprejme oziroma ponotranji specifične modele, ki so navzoči v kulturi uživalcev (prim. Shore 1996: 44-50). Ti modeli so ključni za uspešno funkcioniranje na sceni. Z vidika Shorove klasifikacije sodijo ti modeli tako med lingvistične, zlasti verbalne formule in pripovedi (Shore 1996: 57-58); med družbeno-orientacijske modele, zlasti modele družbenih odnosov, modele družbene reprezentacije, modele družbenih vlog in čustvene modele (Shore 1996: 62-63) ter ekspresivne/konceptualne modele, zlasti klasifikatorne modele, eksemplarje, ritualne in dramatične modele ter teorije (Shore 1996: 64-65). Če navedem npr. neko tipično verbalno formulo v mojem času: stari uživalci so denimo govorili: »Ti moraš furat konja, ne on tebe!« Gre za večpomensko besedno igro, kajti izraz konj v angleščini pomeni »horse«, kar je slengovski izraz za heroin, heroin pa je povrh tega dobil ime zaradi svoje moči, torej »herojska droga«. Med lingvistične

³ T. j. nad sedanjimi uživalci, v nasprotju s tistimi iz 70-ih let.

modele Shore vključuje tudi tradicionalno (t. j. emsko) znanje (Shore 1996: 58). Tako znanje je bilo npr. vedenje o načinu zaužitja, o načinu delovanja droge in o tem, kaj storiti, če pride do predoziranja. Podajam primer takega emskega vedenja, ki mi ga je zaupal sogovornik: »/.../ Od tripa (LSD) sem strašno veliko pričakoval: kaj pa bo, kako pa bo; in moram reči, da sem bil prijetno presenečen: sem doživel še več, kot sem pričakoval. Celo več, kot sem upal pričakovati. Trip je namreč »mind« droga. Če ti znaš stvar usmerjat, bo tudi tako šla. Recimo: nekdo pade v paranojo. Dejmo mi tega človeka na lepo preusmerit. »O Joža, a se spomniš, kako smo se včeraj s kolesom vozili!« In je takoj pozabil na paranojo in vse tiste stvari. Pa smo ga peljal v park in mu pokazal nebo. »Glej kako je lepo! A vidiš luno! O kakšne barve je! A si vidu ptiča, lej lej...« In tako smo človeka pripeljal povsem na drugo plat in kakšna paranoja, daj nehaj. Mi smo celo po pokopališčih ležal, hodil in se tam zafrkaval, odpiral grobnice in se s tistimi kostmi mal obmetaval. Pa ni blo nobene paranoje. Eni so namreč takoj padli v paranojo, čim so videli kaj groznega ali morečega, npr. pokopališče ali lobanjo. Mi pa smo znal zaježit in usmerjat zadevo. Mi smo rekli: Trip je kakor voda. Kakor ga boš usmerjal, tako in tam bo tekel. Če boš delal dobre stvari, mislil na dobre stvari, tudi tako bo. Te ne bo več strah in se boš kar spremenil. Zato pa jaz nikdar nisem imel paranoje, čeprav sem jih pojedel nekaj tisoč.«

Ali: »/.../ Opij ima noter 26 derivatov – in to vse porineš v žilo. Veš kakšen fleš je to! To je absolutno drugače kot po heroinu. Doziranje pri opiju je striktno zelo počasno. To pa pomeni, da najprej porineš eno črtico⁴. Potem počakaš na fleš, in ko to zgine, spet porineš eno črtico, spet počakaš na fleš, spet porineš. Jaz sem si pritiskal kakih deset do petnajst minut in sem kar flajšter imel na roki. Ker če bi vse to naenkrat pritisnil, bi ti odpovedalo srce. Jaz sem bil priča takim žalostnim trenutkom, ko je človek postal bordo rdeč, napihnen in je umrl. Prišel je in si vse naenkrat stisnil v žilo. Kako, to ne moreš narediti! Tako lahko heptanon stisneš ali pa heroin, ki sta tako narejena, ne pa opij. Še morfija ne smeš stisnit na hitro. Vse je treba počasi. Stisneš, začutiš, spet stisneš... Igllice začutiš. In da si en kubik porabil, si rabil ene deset minut časa. To je bistveno pravilo pri uživanju opija: nikoli pritisnit vse naenkrat, ker je to zanesljiva smrt. Pri opiju je bilo tudi to, da nisi smel zaspat. Po kitajskih kadiilnicah tipi pokadijo pipo, zaspijo, pa že pride baba pa jih malo strese. Pri opiju ni zdravo zaspat, ker lahko zaspiš za vekomaj. Opij ima toliko teh derivatov da lahko zaspiš za vekomaj. Opij je zelo močna reč. Dejansko je močnejši od heroina. Sicer je heroin kemično predelan, da je močnejši; narejen je tako, da ga lahko hitro in ekonomsko uporabiš – paf, in si zadet. V bistvu je pa opij bolj nevaren. Gledam te ljudi, ki so bili tukaj na heroinu, sedaj so šli pa na Tajsko ali pa v Pakistan, in dol fletno kadijo opij – kilo ga ima eden za eno leto, pa trikrat ali pa štirikrat na dan kadi. Poleg tega pa je pol manj navlečen⁵. Heroina se namreč zelo hitro navlečeš, in toleranca strašno hitro raste. Dočim je pri opiju to drugače – je tudi bolj naravna stvar.

Do 90-ih let je bilo tako znanje večinoma emsko, danes pa so ga nadomestili vsepovsod navzoči nasveti strokovnjakov. Del transformacije kranjske heroinske scene (in slovenske heroinske nasploh) je bila tudi medikalizacija uživanja heroina (in drugih drog), kar pomeni, da je uživanje postalo obravnavano kot bolezen, različni terenski in drugi »mehki« programi za zmanjševanje škode pa so uživalcem postregli z

⁴ Črtica za odmerjanje na brizgi.

⁵ V slengu oziroma žargonu odvisen.

zdravstvenimi nasveti, ki so del formalnega medicinskega diskurza, tako da takega emskega vedenja pri večini uživalcev ni več zaslediti ali pa je vsaj manj prisotno – namesto tega uživalci citirajo to, kar je napisano v različnih brošurah itd. Tudi to je del tega, kar bom v nadaljevanju imenoval »nova scena« in kar sam pojmem kot osiromašenje kulture uživanja heroina.

Pomemben aspekt »stare scene« (t. j. scene nasprotju z »novo sceno«, ki je po moji presoji v Kranju nastala nekako v drugi polovici 90-ih let) je bil njen skrivnostni in iniciatorni značaj. Ker je bil ta aspekt »stare scene« tisti, ki me je, zavedno ali nezavedno, najbolj privlačil, in ker je ta aspekt redko, če sploh, reflektiran, se mi zdi smiselno temu aspektu posvetiti nekoliko več prostora.

Psihoanalitik Luigi Zoja se v svojem delu 'Droge, odvisnost in iniciacija: moderno iskanje rituala' posveča vprašanju (tako tradicionalne kot sodobne) uporabe drog z vidika rituala (Zoja 1989). Mnoga njegova opažanja so zanimiva. Avtor tako ugotavlja, da utegne za (zlo)rabo drog stati praznina desakraliziranega sveta, v katerem ni več prostora za svečanost obreda in iniciacije (Zoja 1989: 3-8). Dejansko gre pri zaužitju drog (ne samo heroina) za neke vrste iniciacijski obred. Samo uvajanje v svet drog je tipični iniciacijski proces. Tako uvajanje je imelo v času klasične »stare scene« (in tudi pri meni) nekako tri faze. Prva faza je bila faza hašišarja. Ta faza je pomenila uvod v sceno, njeno spoznavanje. Druga faza je bila faza jemanja sintetičnih drog, običajno LSD-ja, v 90-ih tudi ekstazija in amfetaminov. Na tej stopnji je 'iniciat' že dodobra poznal sceno. Zadnja faza je bila heroin. Res pa je, da je v mojem času (1995/96) obstajala razmeroma stroga meja med uživalci drugih drog in uživalci heroina oziroma džankiji. To mejo je, če uporabim Shoreve kategorije, mogoče izraziti s koncepti prostorskega modela (Shore 1996: 61-62), ki je bil skupen vsem na sceni. Gledano z vidika prihoda v stari mestni del čez most, ki vodi preko reke Kokre, s(m)o desno stran Glavnega trga v Kranju zasedali hašišarji oziroma tisti uživalci drog, ki (še) nismo bili na heroinu; levo stran Glavnega trga pa so zasedali uživalci heroina. (To dejstvo je bilo v zvezi tudi s tem, da sta se levo od vodnjaka na glavnem trgu nahajala lokala Črni baron in Ajda, ki sta starejšim uživalcem še vedno sinonima za kranjsko heroinsko sceno.) Kadar smo zagledali koga, da se je pričel malce dlje zadrževati na levi strani trga, smo po sami strukturi prostora – po »območnem zemljevidu«, kot bi dejal Shore (Shore 1996: 61) – vedeli, da je »prestopil« med uživalce.

Tudi sama iniciacija v uživanje heroina je imela tridelno strukturo. V tem pogledu je mogoče aplicirati Van Gennepovo tridelno shemo obredov prehoda (Van Gennep 1960). Van Gennep v svojem delu navaja vrsto primerov spremembe statusa, za katere so (v večji ali manjši meri) značilne tri faze: separacija, tranzicija in inkorporacija (Van Gennep 1960). Gre za to, da posameznik ali skupina iz nekega določenega, precej jasno definirane družbenega statusa preide skozi t. i. »liminalno fazo« v nov status. Z drugimi besedami, v liminalni⁶ fazi posameznik (ali skupina) izgubi prejšnji status in nato pridobi nov jasno definiran status, ki je drugačen od prejšnjega. Za liminalno fazo vsaj v iniciacijskih obredih velja, da je povezana z različnimi preizkušnjami (Van Gennep 1960).⁷

⁶ Liminalno – iz latinske besede limen, ki pomeni »prag«, torej »pražna« ali prehodna faza.

⁷ Arnold van Gennep v svojem delu *Obredi prehoda* (Rites of passage, 1960) navaja veliko število primerov iz različnih kultur. Prav tako navaja veliko zgodovinskih primerov. Zaradi velikega množstva primerov, ki pa vsi služijo za ilustracijo Van Gennepeve osrednje teze, ne navajam posameznih mest, pač pa navajam delo kot celoto.

Naj zadevo ilustriram z avtobiografsko pripovedjo. Do jeseni 1996, ko sem se pričel družiti s starejšimi uživalci (nisem pa še užival heroína), je veljalo, da sem še vedno »hašišar«, torej sem imel mesto na desnem delu Glavnega trga, kjer je bila tedaj tako hašišarska kot heroínska scena. (Oziroma, natančneje, spadal sem že v vmesno fazo, kajti za seboj sem imel že nekaj izkušenj s sintetičnimi drogami, zlasti z LSD-jem, manj z ekstazijem in amfetaminom.) Ko sem v pozni jeseni 1996 zaužil heroin in se je to v nekaj tednih razvedelo po sceni, sem izstopil iz skupine hašišarjev (separacija!) in vstopil v tranzicijsko fazo. To je bilo sivo območje »nedeljskega džankija«, kot se je običajno reklo. Nisem dobro vedel, kje točno mi je mesto. Bil sem namreč vujen desne strani Glavnega trga, toda vrstniki, ki so bili še nekaj tednov prej kolegi oziroma klapa, so me gledali nezaupljivo, zaničljivo, pa tudi s tiho zavistjo. (Iz teh čustev se da razbrati vso paleto simbolnega pomena uživanja heroína v mojem času: »džank« je bil skrivnosten, sicer že zaničevan, toda na tihem je pomenil tudi stopnjo više v karieri uživalca drog. Bil je torej razlog, da so mi zavidali.) Na levi strani so me gledali z drugačno mešanico: z tipično vzvišenostjo (novinec je bil nekaterim dobrodošla priložnost, da so si lahko dali duška), ki je privzemala različne oblike, najpogosteje oblike svarila, neodobravanja, splošnega začudenja nad tem »kam gre svet, ko že otroci furajo konja«, tudi s prezirom (imel sem to srečo/nesrečo, da se nikdar nisem mogel povsem vživeti v vlogo uživalca); pa tudi z naklonjenostjo. (Iz teh čustev je mogoče obratno razbrati, kako so uživalci doživljali uživanje heroína: kot nemoč, ki so jo skušali na vsak način prikriti s pozo poznavalca scene; hkrati pa je bila njihova naklonjenost znak čisto človeške solidarnosti z nekom – t. j. z menoj – ki naj bi bil po splošnem prepričanju za vedno zapisan uživanju heroína.) V tem sivem območju tranzicije sem vztrajal kar nekaj mesecev. Dejansko je bilo tako, da sem bil ob tem času kot začetnik uživanja heroína v svoji generaciji precej osamljen. Če bi nas bilo več, kot se običajno dogaja, ko presedla na heroin cela klapa ali več klap iste generacije, ki se med seboj poznajo, bi bilo torej mogoče govoriti o liminalni fazi ter o komunitas⁸ v Turnerjevem smislu (Turner 2008: 96-97)⁹. Tako pa sem bil sam in šele kasneje se mi je pridružilo nekaj »pogumnejših«. Po nekaj mesecih so me starejši uživalci nekako sprejeli za svojega. Šlo je torej za inkorporacijo, za spremembo starega statusa uživalca marihuane oziroma »hašišarja« in na novo pridobljen status uživalca heroína oziroma »džankija«. To se je med drugim kazalo v tem, da nisem bil več deležen zaničevanja (razen s strani redkih), da sem bil deležen zaupanja preprodajalcev in mi ni bilo treba več kupovati prek posrednikov, predvsem pa v tem, da sem se kar za stalno preselil na levo stran Glavnega trga (kot povedano, gledajoč iz perspektive prihoda v staro mestno jedro čez glavni most, ki vodi preko Kokre) ter za vedno obrnil hrbet desni strani, kjer so se stiskali moji nekdanji kolegi, otopeli od skunka, ki je tedaj prihajal na sceno.

Luigi Zoja je eden redkih avtorjev, ki je podrobneje analiziral sodobno (zlo)rabo drog z vidika globinske psihologije. Temelj avtorjeve argumentacije je v tem, da je življenje v potrošniški družbi desakralizirano,

⁸ Turner komunitas (izvorno *communitas* iz latinske besede *communio*, ki pomeni skupnost) prvenstveno razume kot skupnost enakih, ki med iniciacijskega obredom nimajo mesta v družbeni strukturi in so podrejeni starejšim (Turner 2008: 96-97). Vendar Turner govori tudi o t. i. spontanah komunitas in o trajni liminalnosti. Kot primer navaja srednjeveška apokaliptična gibanja, frančiškane, indijsko versko gibanje sahajija pa tudi sodobne družbene pojave, kot so beatniki in hipiji (Turner 2008, 131-165). Gre torej za skupino (ali skupine), ki nima mesta v družbeni strukturi, ni »ne tu ne tam«, je vmes.

⁹ Prim. tudi Bowie 2006: 153-157.

zlasti pa monotono. Preprečen je normalni »vzorec heroja« (hero pattern), katerega sestavni del je sveta iniciacija. Zato se mladostniki, v katerih se prebujata ta normalni, nezavedni arhetipski vzorec, poistovetijo z likom anti-heroja. (Zoja 1989, zlasti 15-25). Povsem konkretno se je anti-herojstvo, ki ga omenja Zoja, kazalo v prepričanju (tedaj lastno meni in marsikateremu od vrstnikov, kasnejših uživalcev), da je uživanje heroina dejansko »kul«, kljub včasih precej jasni zavesti, kam uživanje heroina človeka utegne pripeljati. Tega prepričanje pa si nikakor niso delili vsi uživalci nelegalnih mamil (hašiša in sintetičnih drog). Mnogi med njimi so uživanje heroina in z njim povezano »iglo« zelo obsojali. Zoja dodaja, da naj bi šlo za nadomestno religiozno izkušnjo (Zoja 1989: 98-101). Zato namesto odvisnosti od drog avtor predlaga izraz iniciacija v droge (Zoja 1989: 7). Ker se mi avtorjev uvid zdi zelo na mestu, hkrati pa je zanimiv tudi z vidika psihologije uživanja heroina, ga bom ilustriral s svojim osebnim primerom.

Moja prva izkušnja z drogami je bila izkušnja s kanabisom. Sprva pri kajenju nisem doživel ničesar posebnega. Kanabis je namreč droga, ki jo mora človek dojeti. To je sicer splošno znano dejstvo, toda mi tega nismo vedeli iz knjig, pač pa po posredovanju starejših vrstnikov. Tako vedenje Shore opisuje z izrazom 'pripoved' (Shore 1996: 58). Prvo resnično doživetje učinka kanabisa pa je bilo (zame osebno) nepopisno. Praktično čez noč se je moj pogled na svet in prihodnost preobrazil. Doživel sem svojo prvo iniciacijo in z njo spreobrnjenje. Po prvem pokajenem džointu sem na nek način vedel, da bo pot vodila do heroina. Naj pa ob tem pripomnim, da uživanje kanabisa nikakor ne vodi nujno v uživanje heroina. Sam si stvar razlagam z že poprej opisanim likom anti-heroja oziroma nadomestne iniciacije, po kateri sem (iz razlogov, ki jih tu ne opisujem) hrepenel. Res pa je tudi – in to dejstvo se mi zdi vredno poudariti – da je imela na našo generacijo precejšen vpliv knjiga Mi otroci s postaje Zoo, kjer uživalca Christiane F. (in tudi mnogi drugi uživalci) preidejo skozi klasični trifazni model hašišarja – uživalca LSD-ja – uživalca heroina oziroma naposled heroinskega odvisnika (prim. Christiane F./Hermann in Rieck 2005). Z vidika Shorovega razumevanja kulture je mogoče govoriti o konceptualnem modelu, in sicer o pripovednem primeru (Shore 1996: 64).

Sedaj se lahko vrnem k temu, kar sem opisoval na začetku, namreč k »stari sceni«, ki je v letu 1995 še obstajala (čeprav je že doživljala transformacijo), in jo povežem z idejo Luigija Zoje o arhetipu »negativnega heroja«. Uživalci »stare scene« so namreč tako s svojim vedenjem kot z vedenjem (obnašanjem), s svojim stilom in simbolnim pomenom, ki so ga vsebovali, zame pomenili veliko fascinacijo.

Brad Shore v svojem delu med drugim razpravlja o odnosu med kulturo-v-svetu in kulturo-v-umu. Gre za odnos med posameznikovim simbolnim svetom (to, kar Shore imenuje »mentalni model«) in javnim simbolnim svetom (Shore 1996: 46-50). V času, ki ga opisujem, so uživalci heroina sicer tudi med mladimi že začeli pridobivati negativno simbolno konotacijo, ki jo je povzročila vedno večja angažiranost ideoloških aparatov države na tem področju, toda še vedno je nekje na dnu ostajal tisti izvorni dekadentni in celo ezoterični pomen, v katerega je bil odet »klasični džank« in ki so ga poseblejale ikone kot na primer Aleister Crowley, William S. Burroughs in Lou Reed in ki ga glasbeno odlično izraža pesem skupine Velvet Underground z naslovom »Heroin«. Tako je prišlo do tega, da je moj osebni simbolni svet, ki je strahovito hrepenel po iniciaciji, zaresoniral s to klasično simbolno konotacijo džanka. Ni bil heroin tisti, ki me je privlačil. Heroina sem se pravzaprav bal. Privlačil me je džank kot simbol dekadentnega ezoterizma; hkrati

pa – z dekadentnim ezoterizmom povezan – simbol upora skozi samo-uničenje.

Oblika upora z samo-uničenjem je dejansko ena od znanih oblik upora: poslušujejo se jo npr. gladovno stavkajoči, v današnjem času pa je dobil specifično, a razmeroma blago in družbeno sprejemljivo obliko v t. i. emovski subkultur. Tudi v času mojega odrasčanja je bil ta način upora znan npr. pri tistih, ki so poslušali Nirvano.

Tako sem na pragu adolescence torej razmeroma zavestno izbral pot anti-heroja. Uživanje heroina oziroma džank je bil simbolni okvir, razmeroma konvencionalen, kamor sem lahko – če ima Zoja Luigi prav – projiciral svojo željo po iniciaciji in herojskem potovanju, le da je bila ta zaobrnjena. Nisem izbral poti heroja, pač pa anti-heroja.

III.

Sedaj, ko sem opisal zadevo s te nekoliko neobičajne perspektive, se lahko posvetim opisovanju same heroinske scene, kakor sem jo doživiljal v Kranju v letih 1995-1997. Pri tem bom skušal vsaj nekoliko prikazati tudi tranzicijo, ki jo je doživela scena v teh letih in letih, ki so sledila; ter omeniti dejavnike, ki so vplivali na to tranzicijo. Tu mi bo v nekoliko večjo pomoč delo Brada Shora.

Shore piše o t. i. temeljni shemi, ki pomeni družino oziroma skupino (pogledati Shore) medsebojno povezanih modelov (Shore 1996: 53) Temeljna shema uživanja heroina je pravzaprav samo uživanje heroina. Kakorkoli, uživanje heroina kot tako se vrti okoli treh ključnih točk. To so nabava, zaužitje mamila in abstinenčna kriza. Preden preidem na to, se mi zdi smiselno na uživanje heroina pogledati z vidika t. i. orientacijskih modelov (Shore 1996: 61-64). Gre za opis scene, kot je takrat obstajala v Kranju. Stara scena (v kateri delitev na 'hašišarje' in 'džankije' še ni bila tako zelo izrazita, čeprav je že obstajala) je imela več središč. Ti so bili lokal Črni Baron (dolga leta središče vseh, ki so pripadali subkultur drog), Delavski dom ali na kratko »Delav'c« (vsa 80-ta leta je bil Delav'c, prav tako pa Črni baron središče subkulture uživalcev drog, čeprav je bil Črni Baron nekoliko bolj 'džankijevski' lokal, Delav'c pa bolj splošen, zbirališče tedanjih mladinskih subkultur nasploh, punkerjev, metalcev in rokerjev – vendar so tudi uživalci heroina zahajali v Delav'ca), Prešernov gaj (manj središče uživalcev heroina, in bolj zbirališče uživalcev hašišarjev in hipijev nasploh), Ragtime club (po domače »Džez«) in mini golf na kranjskem stadionu. V zgodnjih 90-ih letih se je dogodilo več pomembnih sprememb, ki so prispevale k transformaciji scene. Najprej, zaradi večkratnih ovadb o preprodaji in več primerov predoziranja so leta 1993 zaprli lokal Črni Baron. Njegovo vlogo je prevzela v neposredni bližini nahajajoča se Ajda. Približno v tem času so zaprli tudi Delavski dom (Delav'c). Središče (dnevne) scene je tako postal Glavni trg v Kranju, v neposredni bližini Ajde. Glavni trg je bil neke vrste »srce« scene, kjer so se uživalci zbirali, kjer so se izmenjavale informacije, itd. Toda scena ni bila omejena samo na Glavni trg. Scena je namreč zajemala tudi Ragtime-club, mini golf na stadionu, seveda pa tudi mesta nabave, mesta uživanja in mesta, kamor so se uživalci in džankiji v tistem času že zatekali po psiho-socialno pomoč (npr. deljenje metadona, ki se je pričelo širše uveljavljati ravno v tem času).

Če sedaj temeljno shemo, ki je v tem primeru nabava in užitje heroina, povežem z drugimi modeli, dobim naslednjo shemo. Dan uživalca oziroma džankija se je običajno začel (ali se začne) z nabavo. Nato sledi zaužitje, in po njem obdobje učinkovanja mamila, v katerem se je večina uživalcev oziroma džankijev

zadrževala ali se zadržuje na sceni oziroma v njenem središču. Zaradi narave heroína, ki povzroča močno telesno odvisnost, ki se kaže v hudi abstinenčni krizi, se tako nenehno izmenjujejo nabava, zaužitje, abstinenčna kriza. Abstinenčna kriza je kot neke vrste Demoklejev meč, ki nenehno bdi nad uživalcem oziroma džankijem. Učinek heroína je namreč kot neke vrste peščena ura, ki se izteka in se vedno izteče z abstinenčno krizo, ki uživalca/džankija prisiljuje v to, da si v tem času priskrbi heroin. (Vendar pa ta model velja bolj za džankija in ne uživalca kot takega. Nekateri uživalci so namreč iz tega ali onega razloga preskrbljeni z drogo. Naj bo kakorkoli, v tem eseju opisujem kranjsko heroínsko scene, kakor sem jo imel priložnost opazovati in doživljati sam, in ne uživanja heroína kot takega.) Temeljna shema ima tako pravzaprav obliko cikličnega oziroma ritmičnega modela (Shore 1996: 62), hkrati pa ima kulturna skupina uživalcev močno ponotranjen prostorski model, ki zajema sceno s središčem, mesti uživanja, itd.

Kar zadeva sceno, se je v Kranju nekako med leti 1998 in 2000 zgodil temeljit preobrat. Ta preobrat je bil deloma povezan z medikalizacijo uživanja heroína v Sloveniji. Gre namreč za to, da uživanja heroína niso več prvenstveno obravnavali kot kriminalno dejanje, pač pa je postalo predmet medicine. Problematika uživanja heroína je iz kriminalnega diskurza prešla v medicinski diskurz in se v njem pojavila kot na novo definirana »bolezen«. Scena se je tako iz Glavnega trga premaknila k avtobusni postaji in k zdravstvenemu domu, kjer so odprli delnico metadona. S tem, ko se je spremenilo samo središče scene (ki se nekako od leta 2000 dalje nahaja za avtobusno postajo v Kranju in v okolici zdravstvenega doma), so se spremenila tudi ostala pod-področja scene, s tem pa tudi »področni zemljevid« kulture uživalcev in t. i. »navigacijski model« (Shore 1996: 61). Z naraščajočo medikalizacijo, ki je po letu 2000 postala zelo očitna, se je spremenil tudi ciklični model in pravzaprav do neke mere celotna temeljna shema uživanja heroína. To pa je seveda vplivalo na spremembo ostalih modelov, kot so modeli družbene orientacije, diagnostični modeli in modeli nalog, o katerih bo govora v nadaljevanju.

Naj sedaj preidem na modele, ki tvorijo samo temeljno shemo uživanja heroína. Ključni del uživanja heroína in zlasti džanka je nabava. Ta se v času tranzicije iz stare v novo sceno ni bistveno spremenila, razen tega, da je z naraščajočo medikalizacijo vse več uživalcev vstopilo v metadonski program, zaradi česar se je zmanjšala nujnost nabave in z njo (včasih) povezan kriminal. Vendar pa bi raziskava, ki bi zajela daljše časovno obdobje, pokazala spremembe tudi v modelih nabave. Sogovornik, ki je pričel opij uživati daljnega leta 1971 in je šele v začetku 80-ih let prešel na heroin, mi je npr. povedal nekaj prav zanimivih zgodb, ki si jih danes ni mogoče zamisliti. Zaradi zanimivosti in anekdotičnosti navajam del transkripcije intervjuja: »/.../ Mi smo imel enega Trajčota, Makedonca, in smo hodili dol v Strumico k njemu kupovat. On je tu v Sloveniji delal in študiral; hodil je na VEKŠ: Visoko ekonomsko in komercialno šolo v Mariboru. Delal je tudi v TAM-u. Bil je pošten kmečki sin, po vojni je prišel v Slovenijo in je tukaj ostal. Ampak je bil tak napreden človek, poslušal je Franka Zappa in vso to takrat moderno muziko, in to nas je kar dosti združevalo. Enkrat je rekel: »Moji doma so kmetje, ga imajo ogromno, s tem da ni tako kot v Sloveniji, da pride nadzornik in pravi 'dva hektara – dvajset kil'; pri nas reče: 'pet hektara – biče pet kila' potem pa ali ima kmet še sto kil za prodat, nobenega ne zanima«. Tako nas je povabil k sebi domov, in smo šli v Strumico z vlakom, to je tam proti bolgarski meji (to je bilo leta 1976). Stopimo v Strumici dol z vlaka, se usedemo na en avtobus, pol ure se vozimo proti Bolgariji; evo stigli v selo, nas on predstavi, stari je že roke mel, žena čaj skuha, in so nas pogostili: dečki, Slovenci, pametni, pa še biznis bo! In je vsak

kupil kilo in smo dal to v vrečke »Borovo« in s tem lepo na avtobus. Prav spomnim se: vrečke »Borovo« ali pa »Alkaloid Skopje«, v njih pa vsak kilo najboljšega makedonskega opija! Takrat se nismo bali – kaj je bilo pripeljat kilo ali pa deset kil opija iz Makedonije v Ljubljano! V Zagrebu smo se ustavili, imeli smo veliko prijateljev (v Zagrebu, Reki, Varaždinu) in smo del zaloge – npr. par kil - tam prodali in smo prišli v Maribor z robo pa še z denarjem. Kaj nam bo deset kil? To bi imeli za deset let. Tako pa smo polovico prodali, v Varaždinu, Zagrebu, itd. Kila opija je bila približno eno dobro mesečno delavsko plačo – kašne trideset jurjev takrat. Kila opija pa je, če si navlečen, za eno leto. Bilo je poceni pa kvalitetno, zelo dobro. Ponavadi je stari šel v klet, nas je s seboj vzel, in na začetku je imel, smo videli, frišne hlebce – če si dal prst noter, je šel noter kot v zidarski kit – naslednji tam so bili pa že trdi hlebci. Stari je prijel velik hlebec iz gornje police v kotu, rekel: »Tegale ti dam!« in ga udaril počez, da se je prelomil po sredini. Bil je čisto črn, kot premog. Jaz sem mislil, da je kolm – da je premog! Je bil pa star zoren opij, uležan. In ko si ga pogledal postrani (tam, kjer se je prelomil), si videl prav plasti kristalov – to je bil pa čist morfij. Mi smo imel najboljši opij, v Mariboru, ti povem. Daleč najboljšega! Si niso mogli Koprčani nikoli tako dobrega zrihtat, al pa Ljubljančani, kot mi.« Takih zgodb seveda leta 1996 vsaj v mojem okolišu ni bilo več; vem pa, da se je nabava v času zadnjih vzdihljajev »stare scene« od sedanje nabave razlikovala po tem, da je bila pogosto skupinska in da so uživalci hodili po heroin v druga naselja, običajno v Domžale, včasih tudi v Ljubljano. Vse to se je v novi sceni spremenilo – nabava je postala bolj egoistična, heroin dostopnejši, predvsem pa se je spremenil modus nabave zaradi uporabe mobilnih telefonov (prim. Flaker 2002 - I: 86; Flaker 2002 - II: 116-119).

Klasična 'mala' nabava sestoji iz treh faz. Najprej je potrebno priti do denarja, nato je potrebno poiskati preprodajalca (dilerja), in naposled je potrebno kupiti. (In morda še varno prinesiti kupljeno robo iz mesta nakupa do mesta varnega zaužitja.) Do denarja se je prišlo – in se pride - na več načinov: s preprodajo, krajo, žicanjem (=beračenjem), prostitucijo in (pri nekaterih) s prodajo vrednih stvari iz lastnega doma. Te načine nabave uživalci sami različno vrednotijo. Na nek način je torej mogoče govoriti o družbeno-orientacijskih modelih (Shore 1996: 62-63), o ekspresivnih-konceptualnih modelih, zlasti klasifikatornih (Shore 1996: 64) in celo o diagnostičnih modelih (Shore 1996: 63-64). Najvišje vrednotijo preprodajo. Krajo so, kot se spominjam, različno vrednotili. V času »tranzicije džanka« (t. j. prehajanja iz »stare« v »novo« sceno) je namreč v Kranju med drugim prišlo do segmentacije uživalske oziroma džankijske (sub)kulture. Če so poprej v Kranju (ki je z absolutnega vidika majhno mesto) uživalci oziroma džankiji tvorili enotno subkulturo, je v tem času prišlo do nekakšne delitve, in sicer na dve poglavitni liniji, ki bi ju lahko imenoval »blaga« in »agresivna«. Tisti v agresivni liniji so krajo vrednotili višje kot pripadniki blage linije (ki so bili navadno bolje situirani, ali so znali za svojo navado spretnije poskrbeti). Najnižje so vrednotili prostitucijo (pri ženskah; med moškimi so to počeli redki oziroma tisti, ki so to počeli, o tem niso govorili, tako da o tem pravzaprav malo vem; v Ljubljani so moško prostitucijo bolje tolerirali, verjetno zaradi razmeroma močno razvite gejevske scene) in pa beračenje (»žicanje«). Odnajanje predmetov od doma so obsojali zlasti starejši uživalci, ki so za svojo navado znali poskrbeti. Vendar pa so se tudi ti starejši zavedali, da je heroin dejansko »droga herojev« in da je redko kdo zmožen ohraniti moralne standarde. Pogosto sem bil priča, ko se je govorilo o tem ali onem, ki da je silno propadel. Z vidika Shora je tak način govora mogoče uvrstiti med »primere« (eksemplarje), tako npr. v »osebne primere« in

»dogodkovne primere« (Shore 1996: 64-65).

Po tem, ko je človek imel v žepu denar, je prišlo na vrsto iskanje dilerja. V času stare scene so se dilerji običajno zadrževali na ustaljenih mestih, bodisi doma bodisi v določenih lokalih, bodisi so imeli svojo »postojanko« na kakem skriteh mestu. Dve značilni taki postojanki v Kranju sta bili 'Luknja' na Zlatem polju, kjer so se v neki opuščeni hiši zbirali – in pozimi tudi grelji ob ognju v sodu, prav na losangeleški način – preprodajalci marihuane (skunka), amfetamina in ekstazijev (toda ta postojanka sama po sebi ni bila povezana s heroinsko sceno kot tako, sodila pa je tudi že bolj v 'novo' sceno) in pa kanjon Kokre, kjer je v nekem razdobju – poleti 1997 – v senci ob reki cel dan posedalo nekaj preprodajalcev heroina. Uživalec oziroma džanki je seveda moral vedeti za ta mesta, in tako je mogoče govoriti o območnih zemljevidih (Shore 1996: 61). V novejšem času so z uvedbo »telefonskih prednaročil« in pred-najav postali popularni zveščiči s telefonskimi številkami, kjer so bile te razporejene po različnih ključih, bodisi po aktualnosti, bodisi po abecedi, bodisi po šifrah. Kot šifre so bili in so v navadi ustaljeni ali na novo izumljeni vzdevki preprodajalcev. Mogoče je torej govoriti o mnemoničnih modelih (Shore 1996: 66).

Posebno zanimiv je argo jezik¹⁰ pri preprodaji. Tako je npr. z uvedbo mobilov in telefonskega prednaročila ali pred-najave tak argo postal običajen. Klasične šifrirane fraze so bile (in so delno še vedno): »A lahko pridem na pivo?« (variacije: na kavo, na obisk, itd. – pomeni: a lahko pridem kupit?) »Koliko pa vas je?« Odgovor: »Dva«, »tri«, »pet«, itd (pomeni količino denarja, npr. 2000 SIT ali 20 eurov, lahko tudi količino zavojčkov ali količino gramov). Pri prodaji metadona je v navadi vprašanje: »A imaš kaj soka?« Za heroin se uporabljajo tudi vzdevki kot so »podatki«, »CD-ji« itd. Vprašanje »A je rjav a je bel?« se nanaša na heroin (=rjav) in kokain (=bel). Z vidika Shorove tipologije tak način pogovora sodi med modele družbene orientacije (Shore 1996: 62-63), prav tako pa tudi med modele nalog, med njimi zlasti scenariji in recepti (Shore 1996: 65-66). V kontekst argo govornice sodijo tudi vzdevki, ki so v navadi med uživalci in preprodajalci, katerih pa ne navajam.

Tudi samo dejanje nakupa sestoji iz modela (ki sodi med modele družbenih odnosov, modele družbene koordinacije in modele družbenih vlog, Shore 1996: 62-63), ki ima seveda več variacij. Lahko gre za obisk na domu, za dogovor v lokalu ali kje na prostem, itd (prim. Flaker 2002 - I: 92-93). V takih primerih so modeli odnosa med preprodajalcem in stranko dokaj strogi, neupoštevanju uveljavljenega modela pa sledijo sankcije.

Tako je npr. tabu po domofonu povpraševati po heroinu ali brez predhodne najave zvoniti na preprodajalčeva vrata. Sankcije so v tem, da preprodajalec tej stranki v prihodnje ne bo več prodajal, kar v manjšem mestu, kot je Kranj, ni ravno malenkost. Če pa se taki dogodki razvedo in če je uživalec/džanki tudi sicer v skupnosti uživalcev/džankijev neprijjubljen, utegne postati tarča zaničljivih zbadljivk. Sicer pa je prodaja razmeroma preprosta stvar. Ko se osebi dogovorita na določenem mestu, potuje v eno roko denar, v drugo zavojček heroina. Če se nakup vrši zunaj, ga spremljajo nekatere uveljavljene geste, ki jih je moč uvrstiti med t. i. »action sets« oziroma stilizirane gibe (Shore 1996: 60). Tako se denimo prodajalec in stranka pretvarjata, da se rokujeta, v resnici pa ima en v dlani skrit heroin, drug pa denar. Preprodaja torej zgleda kot povsem nedolžno rokovanje dveh znancev ali prijateljev.

¹⁰ Argo – tajni dogovorjeni jezik določene skupine ljudi.

Če uživalec preprodajalcu ne zaupa dovolj, gre heroin preverit. Takšna praksa je v Kranju precej pogosta, saj so stalni (t. j. profesionalni) preprodajalci razmeroma redki. Nепrestano namreč vznikajo novi »dilerji«, namreč uživalci, ki so nekako prišli do večje količine denarja in skušajo prodreti s preprodajo ali izboljšati svojo uživalsko ekonomijo. Flaker npr. piše o prehodnih ali priložnostnih dilerjih (2002 - II: 123-124; prim. tudi 128-129). Heroin se preveri vizualno, predvsem pa z okusom in vonjem. Izkušen uživalec prepozna dober heroin že po samem vonju (sicer se ga prepozna po značilnem okusu), in tako je mogoče govoriti o olfaktornih modelih (Shore 1996: 60) – še toliko bolj, ker ima to preverjaje včasih skupinski značaj, ki ga spremljajo komentarij, pri starih uživalcih pa izzove spontano »heroinsko lakoto«.

Zatem sledi zaužitje. To je – vsaj zame - najbolj kompleksen del uživanja heroina nasploh. V prvem delu tega spisa sem skušal aplicirati Van Gennepovo in Turnerjevo teorijo rituala na vstop v heroinsko sceno. Isto teorijo rituala – zlasti Turnerjeve ideje o strukturi in anti-strukturi – liminalnosti in komunitas – bom skušal aplicirati tudi na dej zaužitja heroina. Obenem pa bom skušal pokazati na razlike med »staro« in »novo sceno«.

Heroin se lahko zaužije oralno, nazalno (s snifanjem), s kajenjem in z intravenoznim ter tudi intramuskularnim injiciranjem. Kakorkoli že, čeprav nekako od leta 2000 upada število intravenoznih uživalcev in narašča število tistih, ki heroin kadijo ali snifajo, je injiciranje – 'fiksanje', 'pritiskanje', 'pribijanje', 'pokanje', 'zadevanje' – še vedno tisti način zaužitja, ki tvori esenco uživanja heroina. Gre namreč za simbolni pomen. Naj podam njegovo kratko analizo.

Injekcijska brizga, ki kljub ostalim načinom zaužitja praktično ekskluzivno predstavlja heroin, z njeno reprezentativno močjo pa se lahko meri kvečjemu list indijske konoplje, je že sama po sebi in povsem neodvisno od heroina izjemno močan simbol. Najprej - prosto po Freudu – je fallični simbol. Drugič, je simbol medicine, poleg teologije najbolj skrivnostne med vedami. In nazadnje, je simbol nečesa nenaravnega (prim. Marušič 1992: 47). Ko so ob koncu 18. st. prišla v rabo cepiva in so zaradi preventive pred epidemijami uvedli množična cepljenja, so se mnogi neuki ljudje upirali. Razlog je očiten: vnos nečesa v telo skozi injekcijsko brizgo je nenaraven, neobičajen in bizaren. Poleg tega prebadanje kože, ki pripelje do krvavenja, vzbuja mazohistične asociacije. Gre torej za sklop pomenov: falličnost, torej (moška) moč; skrivnostnost in navezava na medicino; nenaravno, neobičajno, bizarno; kri; mazohizem. To so izjemno močni simboli, in vse te simbole predstavlja injekcijska brizga, v povezavi s heroinom pa se tej pomenski množici pridruži še tih upor in eksotičnost (derivat maka). Med starimi uživalci še vedno velja, da kdor ni injiciral, ne ve, kaj je heroin. Prav tako imajo mnogi uživalci oziroma džankiji v spominu datum (nekateri tudi uro) in kraj prvega injiciranja, ter seveda osebo, ki je uživalcu drogo prva injicirala ali vsaj asistirala pri prvem injiciranju ter tako predala uživalsko vez naprej. Zaradi vsega navedenega se bom v tem sestavku osredotočil zgolj na intravenozno zaužitje. Le-to večkrat poteka tudi skupinsko in ima kot tako tudi poteze rituala.

Naj začnem z mesti zaužitja. Povedal sem, da je imela scena v Kranju svoje središče na Glavnem trgu in da ga ima danes za avtobusno postajo. Vendar se na tem – javnem – središču ni uživalo oziroma se ne uživa. Uživalo se je in uživa se na posebnih mestih, ki so, kot sem že zapisal, del prostorskih modelov, ki jih vsak uživalec oziroma džanka sčasoma ponotrani (Shore 1996: 61-62; Flaker 2002 - I: 93-95). Ta mesta so bila v času »stare scene« kanjon Kokre, »Kolodvor«, gozdiček v smeri proti Planini, itd. V mislih imam

seveda javna, vsem poznana in vsem dostopna mesta uživanja. Večina zaužitij se je dejansko godila in se še godi po različnih javnih straniščih, kletah, stopniščih, seveda tudi doma – značilna so zlasti stanovanja tistih uživalcev, ki živijo sami. Ta postanejo za krog tistih, ki so dotičnemu uživalcu iz tega ali onega razloga ljubi, potem tako »javno« mesto uživanja in so vključena v prostorske sheme (prim. Flaker 2002 - I: 95). Dejansko gre v primeru mest uživanja za prepletanje idiosinkratičnih in konvencionalnih modelov, in meja ni vedno jasna (prim. Shore 1996: 46-50). Po letu 2000, ko se je scena preselila proti severu, so postala konvencionalna mesta uživanja opuščeni vrtec in gozdiček za avtobusno postajo, opuščeni dom JLA (ki so ga v letu 2005 podrli), opuščeni hotel Jelen itd.

Stara scena je imela neko določeno tendenco k skupinskim uživanjem, še bolj pa je bila ta tendenca razvidna pri uživalcih pred letom 1980. Zaradi de-elitizacije¹¹ uživanja heroina je uživanje v veliko primerih postalo zasebna stvar. Z drugimi besedami: če ni več specifične kulture uživanja heroina ali »kulture džanka« s specifičnimi vrednotami in specifičnim zunanjim izrazjem, kakršna je obstajala v 70-ih in 80-ih letih, dokler se v 90-ih ni transformirala, tudi ni potrebe po ritualu, ki bi uživalce združeval in jim dajal (poleg bistvenega zaužitja droge, seveda) občutek distinktivne pripadnosti.

Samo uživanje je v času stare scene, zlasti v družbi starejših džankijev, potekalo na naslednji način. Ko je nekaj ljudi kupilo heroin, so ga najprej običajno razdelili. (Pogosta je bila navada, da so ljudje »skupaj vrgli keš«, kot se reče, in kupili večjo količino naenkrat – tako je bila količina heroina večja oziroma heroin cenejši. To se po mojem mnenju dogaja še vedno.) Potem se je odšlo na miren prostor, 'pritisniti si ga'. V tistem času so bile insulinske brizge sicer že splošno dostopne in poceni, kupiti jih je bilo mogoče v vsaki lekarni, vendar so mnogi kljub temu brizge delili.

S programom razdeljevanja svežih brizg in osveščanjem glede prenosa HIV-a (ki pri nas med populacijo intravenoznih uživalcev sicer ni problem in nikdar ni bil, čeprav je heroinski bum v 90-ih povzročil veliko paniko v zvezi z možnostjo prenosa virusa HIV-a, prim. Nolimal 1992: 187-188; glej tudi Flaker 2002 - II: 13-15) in hepatitisa B in C, je pričela zlasti ljubljanska Stigma na začetku 90-ih let (prim. Gorjup in Kocmur 1992: 219-221). Če je bil kraj miren (npr. v kanjonu Kokre), nihče ni trpel zaradi abstinenčne krize in so bili navzoči starejši uživalci, potem je dej zaužitja trajal dalj časa in je bil bolj spektakularen. Najprej se je pripravilo pribor, to se pravi: žlico, limono ali citronsko kislino ('citro'), vžigalnik, vato ali košček cigaretnega filtra (slednje se uporablja za filtriranje raztopine), in naposled heroin. Potrebno je bilo tudi nekaj vode. (Glede na to, kakšno vodo si džankiji vbrizgavajo oziroma smo si vbrizgavali, sem prepričan, da so moč, odpornost in regeneracijska sposobnost telesa močno podcenjeni. Bil sem priča, ko so si džankiji vbrizgavali vodo iz Kokre, v katero se stekajo različne odplake; vodo iz luž ali iz straniščnih školjk. Dejansko je pravi čudež, da je zdravstvenih zapletov v tem pogledu relativno malo.) Nato se je pričel obred, ki je bil venomer spremljan z največjo možno pozornostjo. Heroin se je streslo na žlico, se dodalo nekaj limonovega soka (v tem primeru voda ni bila potrebna) ali citronke ter nekoliko vode. Potem so se oglasili značilni komentarji, ki so imeli razmeroma stalno formo, čeprav so seveda variirali, zato jih je mogoče obravnavati kot sklop lingvističnih modelov, sestojčih zlasti iz verbalnih formul ali pripovedi

¹¹ Z de-elitizacijo imam v mislih vključitev širših družbenih skupin v uživanje heroina in njegovo vse večjo prisotnost v medicinskem, pravnem in predvsem medijskem diskurzu. Pri uživanju heroina v času »stare scene«, sploh pa v 70-ih in zgodnjih 80-ih letih, je šlo za ožje kroge, ki so se med seboj poznali in si zaupali. Med uživalce v 70-ih ali 80-ih letih ni bilo tako zlahka vstopiti.

(narrative) (Shore 1996: 56-58). Take značilne verbalne formule so bile (in so še vedno, kajti v tem pogledu se stvar ni prav nič spremenila) npr. »Ali si dal dovolj vode?« itd. Pogosta so npr. pritoževanja nad limono, ki napravi raztopino gostejšo, zaradi česar se težje vbrizgava. V tem obredu priprave je imel vsak svojo vlogo: nekdo je stresal na žlico heroin, drug citronsko kislino, tretji vodo, četrti je delal filter itd. Mogoče je torej govoriti o delitvi dela oziroma o modelu družbenih vlog (Shore 1996: 63). Prav tako je mogoče govoriti o emocionalnih modelih (Shore 1996: 63), kajti prihaja do tipičnih izrazov čustev, npr. pričakovanja, veselja, pohlepa; pa tudi nezaupanja, dvoma in bojazni. Prisotnost starejših uživalcev je običajno pomenila avtoriteto – ob takih priložnostih so se tipično radi razgovorili o tem, kako je današnji heroin slab in kako dober heroin so uživali npr. v Turčiji, v Indiji, na Tajskem. Skrajno tipična je pripoved o 'tajcu'. »Tajec« pomeni bel heroin iz Tajske oziroma iz t. i. zlatega trikotnika, ki je kakovostno boljši, in je topljiv v vodi brez citronske kisline. (Heroin na slovenskem tržišču je običajno makedonskega ali turškega porekla in je svetlo rjav, včasih tudi albanskega porekla; v tem primeru je zelo temno rjav in mehak kot plastelin. Oba dva sta v vodi netopljiva in potreben je dodatek citronske kisline. Heroin iz Daljnega vzhoda je dejansko zelo redek in je neke vrste »luksuz«.) Pripoved o »tajcu« - pospremljena s pripovedjo o kakšni eksotični lokaciji ali eksotičnem kontekstu zaužitja je standardizirana pripoved na med uživalci, ter sodi po Shorovi kategorizaciji med pripovedne modele (Shore 1996: 58). Ker pa je v pripoved vključena tudi vizualna simbolika, je »pripoved o tajcu« mogoče obravnavati kot model vizualne podobe (Shore 1996: 60).

Ko je heroin kuhan, se ga razdeli (prim. Flaker 2002 - II: 23). Ena od razlik med staro in novo sceno je med drugim ta, da je bila delitev v stari sceni nekako bolj umirjena (sploh pa pri uživalcih opija iz 70-ih let in pri zgodnjih uživalcih heroina iz 80-ih let). Na to verjetno vpliva tudi dejstvo, da stari uživalci znajo poskrbeti za svojo navado in jim malenkostne razlike ne pomenijo veliko. Tudi v »novi sceni« je delitev običajno pravična, če je heroina dovolj in če nihče nima abstinenčne krize (prim. Flaker 2002 - II: 23). Če pa heroina primanjkuje ali če so vsi zelo 'bolni' (kot se v žargonu reče krizi), potem zna biti delitev zelo agresivna in včasih krivična. (O agresivnosti do so-uživalcev v času abstinenčne krize piše tudi Flaker, prim. 2002 - I: 208.) Dogaja se, da kdo od fizično močnejših, ki je zelo 'bolan', preprosto zapleni fizično manj zmognim njihov delež (oziroma jim pusti le minimalen del, čeprav so prispevali enako ali več denarja). Toda taki primeri so bolj naključni in zato ni mogoče govoriti o modelih. Je pa o modelih mogoče govoriti v primeru, če je ob intravenoznem uživanju prisoten nekdo, ki heroina še ne zaužil intravenozno ali ga sploh še ni zaužil. Tedaj nastopi značilna situacija. Če dotični heroina sploh še ni zaužil, se mnogi uživalci/džankiji dejansko branijo nekemu prvič injicirati heroin. Drugi pa se branijo samo na videz, oziroma gre za kompleksen psihološki konflikt. Džanki se, kot prvo, zaveda, da je njegovo dejanje ilegalno, saj je obravnavano kot omogočanje uživanja in je kazensko preganjano. Toda glede na moj uvid in mislim, da vidim pravilno, se večina, če ne vsi uživalci, na to ilegalnost požvižgajo. Gre za nekaj globjega. Uživalci – zlasti zasvojeni in dolgoletni uživalci in med njimi še posebej džankiji – se zavedajo pasti heroina in vedo, kaj ponujajo sočloveku. Dejansko se oglasi vest – ni mogoče govoriti o nad-jazu, pač pa kratko in jasno o vesti in o občutku, da počno nekaj, kar je najlažje izraziti z mistično-teološkim pojmom greha, pa naj bo ta beseda na tem mestu še tako neobičajna. Greh ne pomeni nemoralnosti, niti nelegalnosti – neko dejanje je lahko tako nelegalno in nemoralno, pa ne pomeni greha; prav tako je

dejanje lahko popolnoma legalno in moralno, pa predstavlja težak greh. Legalnost in moralnost sta družbeno konstruirani, medtem ko ima greh izrazito osebno in intimno konotacijo. Morda bo najbolje, če v razmislek ponudim like ruskega romanopisca Dostojevskega. Toda hkrati je prisotna želja, po eni strani lastna vsem ljudem, po drugi strani specifična heroinu: želja po tem, da bi to, kar človek sam doživlja z drugim; in pa želja po tem, da uživalec oziroma džanki v svoji marginaliziranosti – ki je dejanska in resnična! – ne bi bil sam, pač pa bi bedo marginaliziranosti okusil tudi drugi. Če se lahko ponovno poslužim religiozne metafore: Satan v podobi kače Eve in Adama ni zapeljal iz čistega zla, pač pa zato, da bi človek z njim delil bedo pregnanstva in odtujenosti od Boga. Satan je Evi ponudil jabolko zato, da bi sebi olajšal muko osamljenosti. In tako je, glede na moj uvid, tudi z vpeljavo novih uživancev, in na podlagi te logike se vsaj v kontekstu sodobnega urbanega uživanja heroina (ki je popolnoma drugačen od uživanja heroina v bohemskih krogih pred drugo svetovno vojno) prenaša iniciatorno nasledstvo uživanja heroina dalje. Povsem druga plat medalje pa so seveda razlogi, zakaj se nekdo odloči za iniciacijo v heroin – na to sem poskušal odgovoriti v prvem delu tega spisa. Velik stereotip pa je še vedno (vsaj med starejšo populacijo) precej razširjen mit, da heroin – in druge droge – ponujajo sami preprodajalci, po možnosti nedolžnim otrokom pred šolo (prim. Flaker 2002 - I: 117, Flaker 2002 - II: 130).

Z vidika modelov bi vpeljavo novih uživancev seveda sodila v persuasivne modele, kajti dejansko ima vpeljavo nek določen model. Večinoma je vedno prisotno opisano oklevanje, pa čeprav v srcu nepristno; in med uživalcem ter novim kandidatom se prične odigravati neka določena medosebna igra, ki sodi tako v domeno ritualnih in dramatičnih modelov (Shore 1996: 65) kot v naravo modelov socialne orientacije, zlasti modelov družbenih odnosov, modelov družbenih vlog in emocionalnih modelov (Shore 1969: 62-63).

Ko je heroin skuhan, se prične zaužitje. Stari uživalci in zlasti džankiji običajno nimajo več zdravih žil, kljub temu pa preiščejo svoje telo centimeter za centimetrom, da bi našli veno, ki še ni zatrdela in se da vanjo vbrizgati (prim. Flaker 2002 - II: 15-16, 25-26). Nasploh se mi zdi v zvezi z vbrizgavanjem potrebno povedati, da uživalci – zlasti stari uživalci in predvsem tisti iz stare scene - svoje telo poznajo izredno dobro. Preprost človek se na anatomijo telesa ne spozna kaj dosti in komaj loči arterijo od vene. Stari uživalci točno vedo za poti žil, kje so vene in arterije in poznajo najbolj neobičajna mesta vbrizgavanja. Začetniki in tisti, ki imajo dobre žile, si heroin po navadi začno vbrizgavati v pregib roke ali na notranjo stran podlahti. Kasneje pridejo na vrsto vene na nadlahti, na hrbtne strani roke in pri astenikih in atletskih tipih (ki imajo zaradi svoje konstitucije dobre žile) vene na nogi. Stari uživalci in zlasti džankiji, ki so te možnosti izkoristili, pa vbrizgavajo v nart (=hrbtne strani stopala), v vene v mednožju, v vene na prstih rok in nog, v hrbtne vene, v vene na vratu (kar je zelo nevarno in terja veliko izkušnost ter mirno roko, prim. Flaker 2002 - II: 26), celo v glavno veno, ki odvaja kri iz penisa in baje nekateri v vene pod jezik (slednjega nisem nikdar videl, sem pa veliko slišal o tem govoriti, zato utegne biti to urbana legenda, čeprav je pod jezikom res splet ven). Mogoče je torej govoriti o emskih diagnostičnih modelih (Shore 1996: 63) in o klasifikatornih modelih (Shore 1996: 64), kajti uživalec doživlja in klasificira svoje telo glede na uporabnost ven. Pogosto so namreč določena mesta na telesu – npr. močno zatrdela vena na roki ali nogi ali brazgotine od »outov«, t. j. zgrešenih vbrizgov v mišico namesto v žilo, ki povzročajo gnojne ture – povezana z dogodki in obdobji iz osebne zgodovine. Na primer, ob kaki priložnosti vbrizgavanja bo uživalec npr. pokazal na brazgotino na stopalu in dejal: »Tu pa mi je takrat tisti kreten spustil out, da sem

moral k zdravniku!»

Navadno se raztopina heroina najprej filtrira in nato povleče v čisto brizgo. Nato se iz nje določi odmerek vsakemu posebej, glede na delež, ki ga je prispeval k skupni nabavi. Ko je to opravljeno, se vsak umakne v svoj kot. Tiste z abstinenco krizo in slabimi žilami tedaj včasih popade obup. Nimajo več žil, kamor bi se lahko zadeli, so na krizi, pred seboj imajo odmerek heroina, ki jih mami, nihče pa jim v tem trenutku ni pripravljen asistirati. Po navadi uživalci sicer radi asistirajo pri vbrizgavanju in so na svoje večšine vbrizgavanja ponosni (prim. Flaker 2002 - II: 28-29). Često se slišijo samohvale v smislu: »Sem te pičil kot dohtar, a?« in podobne. Marsikdo od tistih s slabimi žilami vztraja, da mu heroin injicira točno določen džanki, ki je znan po tem, da je previden, pozna anatomijo (t. j. žile) in ima mirno roko. Toda v navadi je, da se vsaj najprej sam »poštima«.

Tako si vsak torej izbere miren kot in se posveti sebi. Najprej si človek ogleda žile in presodi, kam se tokrat splača injicirati. Nekateri injicirajo s pasom, vrvo ali gumijasto cevko, v silo pomaga tudi kabel od tranzistorja. Drugi injicirajo brez. Ko je mesto izbrano, se navadno roko malo razgiblje ali potolče., da vene izstopijo. Potem se – lahko z desnico, lahko z levico – k žili prisloni brizga in kot las tanka iglica prodre kožo. Čuti so napeti do skrajnosti, človek ne vidi in ne sliši ničesar izven sebe. (Sam sem nekoč injiciral v neki kleti – brez moje vednosti je hišnik poklical policijo, katere prihoda nisem zaznal, in je na silo odprla vrata ravno v momentu, ko sem imel iglo v žili in je vanjo pričela pritekati kri. Bil je eden najslabših trenutkov mojega življenja, toda nisem se pomudil niti toliko, da bi policijo pozdravil – preprosto vbrizgaval sem dalje, pred očmi policistov, ki so bili morda še bolj šokirani kot jaz.) Ko kot las tanka iglica insulinke prodre žilo, človek to zazna, kot bi ga pičil malo večji brencelj. Potem nastopi odločilni moment. Potrebno je potegniti batek iz brizge, da v njej nastopi vakuum. Če takoj nato v brizgo vdre kri, se iz srca izvije vzdih olajšanja – kri namreč pomeni, da je vena zadeta. Dogaja se namreč (in dogajalo se je tudi meni), da človek ne zadane vene ure dolgo, in se prebada po vseh koncih telesa, da krvavi kot zaklan prašič (kot se reče). To se po navadi dogaja takrat, ko se žile zaradi mrazu ali abstinence krize zožijo. Mislim, da za uživalca ni večje muke (razen abstinence krize), kot iskati prekleto žilo ure in ure dolgo, v obupu, po možnosti potem, ko vsi ostali naokoli že kinkajo, prijetno omamljeni od heroina.

Če pa je vena zadeta in sploh če je zadeta dobro – kar se kaže po tem, da venozna kri vdre vanjo siloma v temnordečih svitkih – potem je potrebno le še pritisniti batek in spustiti vsebino v telo. Ko je to opravljeno, starejši uživalci svetujejo, naj se da na mesto vboda prst, da se vene ne pokvarijo. Uživalci iz stare scene so bili nasploh bolj previdni pri vbrizgavanju in so pazili na svoje žile, tudi svoje telo in vse večšine v zvezi z uživanjem (tako teoretično kot praktično vednost) so bolje poznali.

Potem pride počasi, iz trebuha najprej v usta, kjer človek začuti močan okus po heroinu, in potem v glavo. Tega ne morem zadovoljivo opisati, ker je za to potrebna živa izkušnja. Charles Baudelaire je svoje eseje o hašišu naslovil »Umetni raji« - enaka sintagma lahko velja tudi za heroin, morda še bolj. Lahko pa opišem obnašanje uživalcev. Po navadi vsak prižge cigaret (tipično je, da mu manka pol filtra, ki je bil uporabljen za filtriranje heroina), besede tečejo leno, kdo, ki je zaužil malo višjo dozo, kmalu začne kinkati. Spomnim pa se spontane reakcije moje prijateljice, ki je nekoč po vbrizgu v domu JLA v času fleša pričela plesati step in prepevati: »Once junkie, always junkie...«

Poprej sem zapisal, da se da Van Gennepovo oziroma Turnerjevo trofazno shemo rituala aplicirati tudi na dej zaužitja. Najprej, čemu je mogoče dej zaužitja heroina imenovati ritual? Teoretiki so (sekularni) ritual sicer različno opredelili, toda večini opredelitev je skupno, da je za ritual značilno ponavljanje, posebno obnašanje in stilizacija, red (čeprav lahko vsebuje elemente kaosa in spontanosti), močan simbolni pomen za udeležence (Moore in Myerhoff 1977: 7-8). Seveda je zaužitje heroina na primarni ravni predvsem to, kar pove beseda: zaužitje mamila. Toda glede na kontekst – in konteksti zaužitja heroina so različni – ima to zaužitje lahko tudi elemente rituala, kajti pri skupinskem uživanju je prisotno ponavljanje, za uživanje specifično obnašanje, določen red (seveda z elementi spontanosti), zaužitje pa ima za užívalce močan simbolni pomen. Hkrati uživanje heroina utrjuje kohezivnost skupine, 'fiksiranje' pa je ena od poglobitnih reprezentacij heroina tako med ne-užívalci kot tudi v medijih in v strokovni literaturi. Toda kaj imata s tem opraviti Van Gennep in Turner?

Turner je znan po tem, da je gradil na teoretskem delu Van Gennepa in apliciral njegovo teorijo rituala na ponavljajoče se dogodke, pri tem pa je ustvaril nekaj lastnih konceptov, zlasti koncepte strukture in anti-strukture, komunitas in liminalnosti. Te koncepte je apliciral zlasti pri raziskovanju ritualov afriškega ljudstva Ndembu, pa tudi splošneje na ritual kot tak (Turner 2008). Gre za to, da neka družbena skupina tvori strukturo. V ritualu se ta struktura začasno preobrne, in ta preobrat strukture je Turner imenoval anti-struktura, kajti v anti-strukturi so navzoča povsem drugačna pravila kot v strukturi. Po tem, ko ritual opravi svojo vlogo, se ponovno vzpostavi struktura. Faza anti-strukture je imenovana tudi liminalna faza, zanjo je značilen prevrat vrednot in splošnega družbenega reda, pa tudi simbolika, povezana s kaosom, smrtjo, itd (Turner 2008: 94-95).

Užívalci heroina v nasprotju s splošno podobo, ki vidi le džankije kot najbolj izstopajoče užívalce, tvorijo razmeroma heterogeno skupino ljudi. Ti ljudje se vklaplajo v družbeno strukturo, saj je samo za džankije mogoče reči, da živijo nekoliko onkraj družbene strukture – toda džankiji tvorijo razmeroma majhen del populacije užívalcev. V družbeni strukturi imajo užívalci različne družbene vloge, vloga užívalca je le ena od njih, in še ta običajno utajena. V življenju večine užívalcev torej prevladuje struktura. Ko pa pride do skupinskega zaužitja, užívalci med dejem zaužitja izstopijo iz ustaljene družbene strukture, in v času uživanja tvorijo antistrukturo. Ta antistruktura je med drugim prepoznavna po specifičnih modelih, ki sem jih skušal opisati zgoraj. Antistruktura je v bistvu komunitas – je skupina ljudi, ki imajo v strukturi povsem različne statuse in vloge, v samem dejanju zaužitja pa so poenoteni in zblížani. Statusne in družbene razlike izginejo, v liminalni fazi zaužitja so samo še užívalci. Hkrati užívalce dej zaužitja tudi zblíža ter dejansko in tudi simbolno potrdi njihovo identiteto. Ko pa se razidejo, se ponovno vklopijo v strukturo in delujejo znotraj nje, kot da se ni nič zgodilo.

IV.

V tem kratkem spisu sem se moral žal zadovoljiti z razmeroma bežnim orisom dveh tematskima sklopov, ki se navezujeta na psihološke aspekte etnografije heroina. V prvem tematskem sklopu sem skušal prikazati vstop v svet heroina kot obliko iniciacije, ki ji botruje izginotje pristnih iniciatornih ritualov v desakraliziranem svetu. V drugem sklopu sem poskušal psihološko in etnografsko orisati dva aspekta heroinske scene, namreč nabavo in zaužitje, ter pri tem tudi pokazati, da gre pri skupinskem zaužitju

(lahko) za obliko rituala. Sedaj lahko poskusim odgovoriti na vprašanja, ki sem jih zastavil na začetku.

Najprej smoter etnografije uživanja heroína. Ta je povezan s smotrom postmoderne etnografije. Diskurz, ki obvladuje uživanje heroína in tudi kulturo uživanja heroína, je tako prepreden z moralo in z vseprisotnimi tendencami po preventivi, pomoči, preprečevanju, itd. Smoter etnografije džanka – če se bo kdaj kdorkoli tega loteval – vidim v tem, da se k uživanju heroína pristopi tako, kot k vsakemu drugemu kulturnemu fenomenu. Ne gre za to, da bi etnograf moral ostati hladno objektivni in neprizadet – tega ne more v nobenem primeru. Gre preprosto za to, da se družbeno in kulturno resničnost vzame tako kot je, in se jo poskuša razumeti. Samo razumevanje je lahko podlaga za vse nadaljnjo, naj bo to karkoli že.

Drugič, vprašanje objektivnosti. Dejansko menim, da je izkušnja s heroínom lahko zelo dobra podlaga za etnografijo uživanja heroína, nikakor pa ne pomeni absolutne prednosti. Tisto, kar naredi dobrega etnografa, je namreč zmožnost vživetja v subtilno tkivo kulture, ne da bi se v brskanju po tem tkivu izgubil, kar pomeni: zmožnost vživetja v emsko, ne da bi se pri tem pozabilo etsko. Izkušnja s heroínom sama po sebi pa še ne zagotavlja tega vživetja, pa naj bodo akademske reference še tako visoke. To vživetje je namreč bolj dar kot karkoli drugega. Vendar pa predhodna izkušnja s heroínom potencialnemu etnografu omogoča nekaj posebnega. Večina antropologov najprej osvoji etsko dimenzijo, in se potem loti preučevanja emskega. V primeru izkušnje s heroínom (vsaj moje osebne izkušnje) je stvar obrnjena: človek najprej doživi emsko, potem to doživetje reflektira s pozicije etskega, nakar se lahko ponovno potopi v emsko! Tak proces utegne biti zelo plodovit.

Naj za konec podam nekaj zaključnih misli. Zdi se mi smiselno opozoriti na to, da izkušnja s heroínom ni enostavna stvar. Ne gre mi za to, da bi moraliziral, kajti moraliziranje v etnografsko delo in v etnografski tekst ne sodi. Gre za to, da je izkušnja s heroínom (in z drogami nasploh) predvsem človeška izkušnja, in kot druga človeška izkušnja vsebuje svojo svetlobo in svojo temo. Zaradi vsesplošne prisotnosti kriminalnega, medicinskega in medijskega diskurza, ki so preobremenjeni z govorom o pregonu, zdravljenju, preprečevanju škode, itd. se mi zdi smiselno, da v ta prostor poseže tudi antropologija. Antropologija je veda ali govor o človeku (če uporabim filozofsko definicijo) oziroma je veda o kulturi. Le z vidika antropologije kot vede in etnografije kot terenske metode je tako kompleksen fenomen, kot je uživanje heroína, celovito zajeti. V vsej njegovi človeškosti! Hkrati pa je morda nastopil čas, ko bi o uživanju heroína (in drugih drog) smeli in morali spregovoriti tudi (in predvsem!) uživalci sami.

Citirane reference

Barnard, Alan

2000 History and Theory in Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.

2002 'Emic and etic.' V: Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Alan Barnard in Jonathan Spencer, ur. London & New York: Routledge. Str: 180-183.

Barnard, Alan in Jonathan Spencer

2002 'Rite of passage.' V: Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Alan Barnard in Jonathan Spencer, ur. London & New York: Routledge. Str: 489-490.

Bowie, Fiona

2006 The Anthropology of Religion: An Introduction. Maldon/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing.

Bukelić, Jovan

- 1981 Droga: Mit ili bolest? Boeograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Cerk, Tina
- 2011 'Subkultura emo v luči postmoderne družbe.' Neobjavljeno diplomsko delo.
Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede,
- Christiane F./Karl Hermann in Horst Rieck
- 2005 Mi, otroci s postaje Zoo. Prev. Olga Ratej. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Davies, Charlotte Aull
- 1999 Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others. London & New York: Routledge.
- Ferenc, Manica
- 1992 'Droge v skupščini.' V: Droge na tehtnici: za tehtnost javne razprave. Marjan Kokot idr, ur. Časopis za kritiko znanosti XX, 1992, št. 146-147. Str: 124-127.
- Flaker, Vito
- 2002 Živeti s heroinom - I: Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji. Ljubljana: Založba/*Cf.
- 2002 Živeti s heroinom - II: K zmanjševanju škode. Ljubljana: Založba/*Cf.
- Geertz, Clifford
- 1973 The Interpretations of Culture: Selected Essays of Clifford Geertz. New York: Basic Books.
- Gorjup, Slavc in Dare Kocmur
- 1992 'Projekt Stigma.' V: Droge na tehtnici: za tehtnost javne razprave. Marjan Kokot idr, ur. Časopis za kritiko znanosti XX, 1992, št. 146-147. Str: 219-220.
- Marušič, Andrej
- 1992 'V množici zaradi kompulzivnega obnašanja ostajati sam in zasvojen.' V: Droge na tehtnici: za tehtnost javne razprave. Marjan Kokot idr, ur. Časopis za kritiko znanosti 20, št. 146-147. Str: 45-50.
- Moore, Sally F. in Barbara G. Myerhoff
- 1977 Secular ritual: forms and meanings. V: Secular ritual. Sally F. Moore in Barbara G. Myerhoff, ur. Assen/Amsterdam: Van Gorcum. Str: 3-24.
- Nolimal, Dušan
- 1992 'Včasih se obnašamo, kot bi bili odvisni od svojih terminov.' (Intervju.) V: Droge na tehtnici: za tehtnost javne razprave. Marjan Kokot idr, ur. Časopis za kritiko znanosti 20, št.146-147. Str: 185-189.
- Shore, Brad
- 1996 Culture in Mind: Cognition, Culture and the Problem of Meaning. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Turner, Victor
- 2008 The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. New Brunswick & London: Aldine Transaction.
- Van Gennep, Arnold
- 1960 The Rites of Passage. Chicago: University of Chicago Press.
- Zoja, Luigi
- 1989 Drugs, Addiction and Initiation: The Modern Search for Ritual. Boston: Sigo Press.